

FROSTATINGET OG SAMFUNNSORGANISASJON I JERNALDEREN

Sammendrag

Stenvik, L. F. 2017. Frostatinget og samfunnsorganisasjon i jernalderen. *Gunneria* 81: 109-130.

Frostatinget er kjent fra skrevne kilder fra middelalderen. Representanter fra forskjellige deler av Trøndelag møttes årlig på dette stedet. Alderen på den juridiske organisering av Trøndelag (den siste stavelsen –lag betyr lov) er ukjent. Denne artikkelen diskuterer forskjellige indikasjoner på lovsamarbeid innen Midt-Norge forut for det historisk dokumenterte ting. Utnyttelsen av utmarksressurser så vel som militære forhold kan ha bidratt til økende behov for regulering og samarbeid. Store gravhauger og bygdeborger har blitt forbundet med ting i eldre jernalder. Det samme gjelder lokaliteter med ringtun fra yngre jernalder.

Abstract

Stenvik, L. F. 2017. The Frostathing and social organisation in the Iron age. *Gunneria* 81: 109-130.

The house assembly site (“thing”) at Frosta is known in written sources from medieval times. Representatives from different part of the Trøndelag counties met annually at this place. The age of the juridical organisation of Trøndelag (last part of the name means law) is unknown. The article discusses different indications of law cooperation within Mid Norway in periods before the historical documented

thing. The exploitation of outfield resources as well as military purposes may have encouraged regulations and cooperation. Huge gravemounds and hillforts have been associated with things in Early Iron Age. In Late Iron Age courtyard sites are interpreted as thing assemblies.

Lars F. Stenvik, Department of Archaeology and Cultural History, NTNU University Museum, NO-7491 Trondheim, Norway. Lars.Stenvik@ntnu.no

Innledning

De eldste beretninger om Frostatinget går tilbake til 900-tallet og finnes i kilder som er nedtegnet adskillig seinere. Den eldste skriftlige nedtegnelsen av Frostatingsloven er fra 1260-tallet og den fins bare i seinere avskrifter fordi dokumentet gikk med i en brann på 1700-tallet. Det er derfor heftet noen metodiske utfordringer når man skal danne seg en oppfatning av hvor mye eldre loven og tinget er. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes har i forordet til den siste utgaven av Frostatingslova antydnet at både tingstedet og loven er eldre enn 900-tallet (Hagland & Sandnes 1994, XVII). Hvor mye eldre må bli spekulasjoner basert på andre forhold enn skriftlige kilder.

Navnet på landsdelen der Frostatinget ble holdt og fremdeles holdes, er Trøndelag. Førsteleddet er sannsynligvis navnet på en folkegruppe på linje med for eksempel ryger og horder som er benevninger på andre folkegrupper på samme tid. Sisteleddet henspiller på loven som en konstituerende del av landskapet. Det forteller om et lovsamarbeid som har vært en viktig del av samfunnsstrukturen. Lov og tingsamarbeid er med andre ord like gamle eller eldre enn navnet på landsdelen.

I den seinere tid har det vært rettet særlig fokus på tingsteder i forskningen, særlig aktualisert gjennom prosjektet *The Assembly Project* i regi av Kulturhistorisk Museum ved Universitetet i Oslo.¹

¹ Professor Frode Iversen har vært prosjektleder for dette prosjektet og han gjør rede for deler av forskningsstatus i sin artikkel i denne publikasjonen. Jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på det her, men det er delvis med grunnlag i dette, denne artikkelen skrives. NTNU Vitenskapsmuseet deltok i *The Assembly Project* med geofysiske undersøkelser rundt det antatte tingstedet på Frosta.

Problemstillinger

I denne artikkelen skal det gjøres et forsøk på å se på bakteppet for framveksten av et lovsamarbeid på Frostatinget slik det står fram i de eldste kildene fra middelalderen. Det er i jernalderen vi må forsøke å forstå kimen til et slikt samarbeid. De spørsmålene vi kan reise er:

- Hvilke samfunnsforhold kan ha framskyndet behovet for lovsamarbeid og arenaer for lovregulering?
- Kan arkeologiske og toponymiske kilder kaste lys over framveksten av lovsamarbeid i Trøndelag?

Ulike arkeologiske kilder vil bli trukket inn i forsøket på å få klarhet i dette: Jernframstillingsanlegg i utmark, bygdeborger, naust, tinghauger, tunanlegg og i tillegg stedsnavn.

Figur. 1. Foto av Tinghaugen på Frosta. Foto: L. F. Stenvik, NTNU Vitenskapsmuseet. Figure 1. Tinghaugen at Frosta. Photo: L.F. Stenvik, NTNU University Museum. CC-BY 4.0

Trøndelag i jernalderen

Hva kjennetegner samfunnsforholdene i Trøndelag? Mye av forståelsen av forholdene i jernalderen har tradisjonelt hvilt på gravfunn. Ut fra gravskikk og gjenstander som er funnet i gravene, har man kunnet tidfeste den materielle kulturen slik den framstår i graver og man har kunnet danne seg inntrykk av hvordan levekår, tro, samfunnsstruktur, kontakter også videre har vært (Rygh K. 1897, Petersen 1930, Marstrander 1956, Farbregd 1980). Disse oppfatningene er blitt utfordret i takt med at andre arkeologiske kildekategorier er blitt oppdaget og trukket inn i forklaringene på samfunnsforhold. På 1980-tallet startet omfattende undersøkelser av jernframstilling i Trøndelag og i løpet av to decennier ble vår

oppfatning av samfunnsforholdene i eldre jernalder snudd på hodet. En nærmest industriell framstilling av jern startet i århundrene før Kristi fødsel og nådde et høydepunkt på 2-300-tallet etter Kristus. Dette kunne ikke ha skjedd uten forutsetninger i organiserte samfunnsforhold (Stenvik 1997, 2005). Paradokset var at starten på den industrielle produksjonen skjedde i en periode der det nesten ikke fantes graver som kunne fortelle noe om samfunnsforholdene. Århundrene før Kristi fødsel var sett på som en nedgangstid forårsaket i klimaforverring. Siden 1990-tallet har flateavdekkingsmetoden gjort sitt inntog i arkeologien. Det vil si at store områder nå blir avtorvet ved hjelp av maskiner, noe som gir oversikt over store sammenhengende arealer hvor man kan registrere strukturer som er gravd ned i undergrunnen. På denne måten har det dukket opp mengder av stolpehull som har tilhørt takbærende stolper i hus. Hundrevis av hustufter er funnet i Trøndelag i de siste par decennier som har blitt datert fra bronsealder og jernalder. Det mest oppsiktsvekkende er at det er funnet flest tufter fra den ellers så funntomme førromerske jernalderen (Grønnesby 1999, Rønne 2012, Mokkelbost og Sauvage 2013, Henriksen og Bryn 2016).

Dette er et bilde som er sterkt avvikende fra det som ellers er vanlig i Norge der det er romertid som framstår som den mest dynamiske nybyggerperioden (Myhre 2002). Blant de hustuftene som har kommet fram under disse undersøkelsene, er det verdt å trekke fram noen som kan kaste lys over samfunnsorganisasjonen allerede i århundrene før Kristi fødsel. Det gjelder for eksempel et tuftekompleks på Hovde på Ørlandet som er undersøkt av Geir Grønnesby (Grønnesby 1999). Her er tre tufter anlagt i et tun der særlig den største påkaller oppmerksomhet. Dette huset er 33 m langt og har et midtparti med forsterkede stolpepar. Dette huset er større enn andre hus og midtpartiet kan gi inntrykk av at det har hatt en funksjon som en hall (Grønnesby op.cit). Hallen som hustype, har en plass innenfor germansk byggeskikk der den er arena for så vel rituelle handlinger som utøvelse av makt (Herschend 1993, Jørgensen 2002, Munch et al. 2003, Larson & Hårdh 2006, Skre 2007, Fredriksen 2017).

I noen år framstod langhuset på Hovde som et enkeltstående tilfelle, men så dukket det opp to nye hustufter i Midt-Norge etter 2010 som bekrefter at det har vært flere hus på samme tid av samme størrelse og med lignende detaljer. Det gjelder et hus på Hallem i Verdal (Mokkelbost og Sauvage 2013) og et hus på Gravråk i Melhus (Henriksen og Bryn 2016). Disse husene er datert til midt i førromersk jernalder og er langt større enn alle andre hus på samme tid. De er rundt 40 meter lange og er dermed på størrelse med andre hus som er tolket som hallbygninger andre steder i Skandinavia (Fredriksen 2017). De må fortelle om et stratifisert samfunn der noen har bodd i større hus med hall-lignende rom. Husene ligger på steder som har andre kulturminner med lignende utsagnskraft. Rett bak huset på Hallem ligger ett av Trøndelags mest imponerende gravfelt med flere hauger som måler over 40 m i diameter. Her er det samtidig gjort

prestisjefunn i graver fra romertid. Også hustufta på Gravråk ligger i et miljø omgitt av rike gravfunn fra romertid og vikingtid. Geir Grønnesby har pekt på Hovdes strategiske beliggenhet ved inngangen til Trondheimsfjorden som grunnlag for kontroll og maktutøvelse (Grønnesby 1999). Disse husene i Trøndelag er alle eldre enn andre hus som er tolket som hallbygninger i Skandinavia. Et hus på Forsandmoen i Rogaland er fra tiden rundt Kristi fødsel og er vel det som kommer nærmest i tid. Tradisjonell tenking vil gjerne se Trøndelag som mottaker av impulser sørfra, men det må ikke alltid være slik. Det er tilstrekkelig å vise til jernproduksjonen som er eldre og av større omfang enn det som er tilfelle i resten av Norge (og Skandinavia). Bosetningsekspansjonen i førromersk jernalder kommer også tidligere i Midt-Norge enn i Sør-Norge. Den dynamiske nybyggerperioden i førromersk jernalder og oppstarten av en industriell jernproduksjon ser ut til å passe godt sammen. Man kan se for seg et stratifisert samfunn med ledere som var i stand til å organisere en storstilt jernproduksjon; et høvdingesamfunn. Det er en samfunnsform vi kjenner helt fra bronsealderen (Prescott 2017) som man tror bygger på slektskap og personlige relasjoner, men som også må ha omfattet territoriell kontroll. Makten er basert på det omgivende samfunns anerkjennelse av høvdingens høyere rang, noe som gir politisk, religiøs og militær makt. Høvdingeringen kan gå i arv. Det er i dette høvdingesamfunnet denne artikkelen skal være på leiting etter bakteppet for Frostatinget.

Jernframstilling

Det er innenfor jernframstillingen i Trøndelag i jernalderen vi øyner behovet for en overgripende organisasjon av samfunnet. Fra 1980-tallet er det gjennomført en rekke undersøkelser og registreringer av jernframstilling i Trøndelag (Farbregd et al. 1985, Stenvik 1997, 2005, Rundberget 2002). Vi vet om mer enn 700 plasser der det er produsert jern i landsdelen. Det meste har foregått i fjellområder sommerstid langt unna fast bebyggelse. Det forteller i seg selv at logistikkproblem måtte løses av noen eller noe som kunne sikre bemanning, matforsyning og transport. Jernproduksjonen har variert dramatisk over tid både med hensyn til volum, geografi og valgt teknologi. I motsetning til det man kanskje kunne forvente, ser det ut til at produksjonen var størst og mest ressurskrevende i den eldste perioden. I eldre jernalder var produksjonen så omfattende at det må ha krevd profesjonelle aktører.

Ei bygd som Meråker kan illustrere hvilke utfordringer man stod overfor, særlig i romertid (Kr.f-400 e.Kr). Innenfor denne kommunens grenser er det registrert rundt 50 plasser der det er laget jern (Stenvik 2005). De aller fleste av dem var i drift mellom 300 f.Kr og 500 e.Kr. Framstillingen foregikk i store ovner der man har brukt furuved som brensel og myrmalm som først måtte røstes. Selve

ovnstypen savner paralleller andre steder og vi antar at det er en trøndersk oppfinnelse. Teknologien er holdt strengt innenfor landsdelens grenser og det ser ut til at noen har hatt evnen til å kontrollere det. Det må ha vært en kunnskap man vaktet vel.

Det har vært flere ovner i drift samtidig på hver produksjonsplass. Ved Fjergen har vi undersøkt et anlegg der tre eller fire ovner var i drift samtidig. I Stordalen har vi gravd ut et anlegg med seks ovner og i Kluksdalen har vi registrert et anlegg med åtte ovner. På sistnevnte sted er avfallet fra produksjonen, slaggen, beregnet til ca. 200 tonn. Det er antagelig et forhold mellom slag og produsert jern som 1:1 (Espelund 2004). Det vil si at på anlegget i Kluksdalen kan man ha produsert 200 tonn jern. Anlegget er datert til 100-tallet e.Kr.

Vi har datert over 100 jernframstillingsanlegg i Trøndelag og basert på det, kan vi anta at det er en produksjonstopp omkring eller litt etter 200 e.Kr. Da var svært mange anlegg i full drift. I denne sammenheng skal vi ikke gå inn på forklaringer til at dette skjer akkurat på dette tidspunktet, men dvele litt på de utfordringer man hadde i Meråker for å gjennomføre jernframstillinga. Det var nødvendig med 10-15 mann på hvert enkelt anlegg for å hankses med alle gjøremål. Det omfattet bygging og drift av selve ovnen, hugging av ved, graving etter malm, røsting av malm, ovnsreparasjoner, matlaging og transport av forsyninger og produkt. Da produksjonen var på det mest intense, må flere anlegg ha vært i drift samtidig. Vi har gått ut fra at det i gjennomsnitt er produsert ca. 50 tonn jern på hvert anlegg og at det i den mest intensive perioden kanskje er produsert opp mot 10 tonn årlig. Det tilsvarer for eksempel nok til 10 000 økser. Man forstår at det langt overskrider det behovet man hadde i Meråker. Utfordringen for lokalsamfunnet i Meråker var nok å bemanne disse anleggene. Vi vet ikke hvor mange gårder som eksisterte i Meråker i romertid, men kanskje var det rundt 10 (Dybdahl 1979). Da forstår vi at det må ha bydd på store problem å kunne bemanne et eneste anlegg. Det var neppe realistisk at de kunne stille mer enn en mann fra hver gård i den tida de trengtes som mest på gården. Jernframstillinga foregikk på sommeren og høsten da det var størst behov for folk på gården og da var det ikke like enkelt å avse mannskap til arbeid i utmarka. Til sammenligning skulle sju gårder stille med en mann til leidangen i middelalderen. Det ble sett på som en stor byrde da. Mannskap måtte rekrutteres fra andre områder og nærmest Meråker ligger Stjørdal. Her var ikke situasjonen mye bedre. Innenfor det som i dag er Stjørdal kommune, vet vi om ca. 60 jernframstillingsplasser og de må ha hatt mer enn nok med å bemanne sine anlegg.

Konklusjonen blir altså at Meråker har produsert jern for et større marked og de må ha hentet mannskap og kanskje ekspertise utenfra. Noen må ha organisert det hele. Her kan annet arkeologisk materiale kanskje kaste lys over hvordan dette kunne organiseres.

Teoretisk sett kunne man tenke seg at jernframstillinga var en dugnadsinnsats mellom likestilte personer der hver deltaker kunne ta ut det jernet man trengte og selv sørget for videre distribusjon. I så fall skulle man forvente at overskudd og velstand ble noenlunde likt fordelt og at dette kunne spores for eksempel i gravfunn fra denne tiden. I den perioden jernframstillinga var på topp, ser vi imidlertid at det er noen som kan demonstrere sin velstand på en helt annen måte enn flertallet. Enkelte er blitt gravlagt sammen med luksusgjenstander som er kommet langveis fra. Det dreier seg om gullringer, sølvsmykker, glass og bordservise, våpen og tekstiler som kommer fra verksteder innenfor Romerrikets grenser og fra produsenter lenger sør på germansk område. Dette var prestisjevarer som kan mistenkes å være et resultat av handel og bytte med jern. Slike gravfunn er gjort på gårder som står fram også på andre måter. Her finnes gjerne monumentale gravhauger som må ha krevd en omfattende arbeidsinnsats. Egge ved Steinkjer kan tjene som et eksempel på en storgård som kan ha vært sentral i organisering og distribusjon av jern i eldre jernalder. Her finnes graver formet som kantsatte steinlegginger med diameter opp mot 30 m. De inneholder graver der de døde brente bein er lagt i bronseurner produsert i områder som i dag er en del av Italia, sammen med gullringer og våpen av eksklusiv karakter. I en av disse steinringene er det funnet et halvfabrikat av jern, et blåsterjern på ca. 12 kg (Stenvik 2006). Dette kan være rester etter en større samling blåsterjern som ble beskrevet på 1800-tallet da det ble foretatt en utgravning i steinringen. Her sies det at det ble funnet et steinsatt kammer fylt med slagg. Dette med slagg er antakelig en misforståelse. Omkring på gravfeltet på Egge og til dels under graver som er undersøkt, er det påtruffet slagg som må stamme fra smiing eller foredling av blåsterjern.

Gravfeltet på Eggevammen består av monumentale gravhauger i tillegg til steinringene fra romertid. De forteller om stor makt og rikdom. Arkeologiske undersøkelser forårsaket av omlegging av E6 ved Egge, har resultert i oppdagelser av flere bosetningsenheter på valdet til gården (Stenvik 2012). De har omkranset hovedgården og vitner om et sjikt som har stått i en underordnet rolle i forhold til hovedbølet. Vi står antakelig overfor en høvding omgitt av personer som har stått i et avhengighetsforhold til seg. Her har vi antakelig en person som hadde ressurser og folk til å organisere jernframstilling i sin samtid. Det finnes andre gårder i Trøndelag som synes å ha hatt en tilsvarende posisjon som Egge i romertid, og som kunne ha organisert jernproduksjonen. Det gjelder Hallem/Stiklestad i Verdal, Bertnem i Overhalla, Geite/Alstahaug i Levanger, Værnes i Stjørdal, Gimse i Melhus og Rømme i Orkdal (Stenvik 2005). Dette er gårder som også i ettertid står fram som høvdingseter og administrative sentra. Det er påfallende å se at de også sammenfaller med det som i senere kilder opptrer som sentra i fylker.

Den omfattende jernvinneaktiviteten i utmarka må ha framtvunget en enighet mellom dem som deltok i dette om hvem som hadde bruksrett til resursene. Det gjaldt i særdeleshet retten til skog. Det var nødvendig med store kvanta furuved til produksjonen. På ett av tre anlegg som ligger på Heglesvollen i Levanger er det regnet med at det gikk med bortimot 7000 m³ tømmer (Berre 1990: 76). Dette er et område med forholdsvis glissen furuskog, så det har nok medført avskoging over et stort område. Dette kan tyde på behovet for en avtalt regulering av utmarka. Slike avtaler kan ha blitt inngått på noe vi kanskje kunne kalle et ting. I Frostatingsloven (Hagland & Sandnes 1994) og Gulatingsloven (Robberstad 1969), ser vi at bruken av utmarka er regulert med hensyn til jakt og fangst og til dels setring og beite. I en retterbot fra 1358 for Østerdalen stadfester kong Håkon VI privilegier folk i dalen har:

«For fremtiden skal dere og alle som vil utvinne jern i allmenningene våre fritt få drive sin virksomhet og malmsmelting etter slik sedvane som fra gammelt av har hersket her i dalene» (DN VI: 238, Blom 1991: 83).

Dette forteller for det første at kongen på dette tidspunktet har tilegnet seg retten til allmenningene som en regalerett han avstår bruksrettigheter til. På den annen side har kanskje jernproduksjonen vært drevet på en slik måte at det ikke var noen stor trussel mot ressursene.

Bygdeborger

I løpet av jernalderen anlegges det over 30 såkalte bygdeborger i Trøndelag. Mange av dem går tilbake til romertid og folkevandringstid, men noen av dem ser ut til å ha blitt brukt både før og etter dette (Ystgaard 2014). Beliggenheten til disse bygdeborgene åpner for at de ikke bare har tjent som rene forsvarsanlegg, men at de også kan ha hatt andre funksjoner. Disse borgene er ikke jevnt fordelt i det Midnorske landskapet. De finnes først og fremst på østsiden og nordsiden av Trondheimsfjorden i det område som seinere omtales som det egentlige Trøndelag, det vil si det området som utgjør de seinere trøndske fylkene. Kan det forstås som at dette området hadde behov for beskyttelse mot indre og ytre fiender i sterkere grad enn andre områder? Hvis det var slik, kan det ha vært grunnlag for forhandlinger både med ytre og indre fiender. Forhandlingsstrategier kunne diskuteres på bygdeborgene som fungerte som lokalting (Ystgaard 2014), mens forhandlinger med fiender måtte finne sted på nøytral grunn som for eksempel Frosta.

Naust

Sjøen var en viktig kommunikasjonsåre i jernalderen; mange steder den viktigste og eneste. Man kunne ferdes på sjøen i fredelige hensikter for eksempel med handel eller man kunne ferdes på sjøen i forbindelse med ufred og krig. Håkon den gode tillegges æren for å ha organisert leidangen i Norge, ordningen der man i ufredstider skal mobilisere en hærstyrke basert på skip som kunne frakte hæren dit det trengtes. Landet ble inndelt i skipreider, det vil si områder som skulle stille med mannskap, utrustning og båt. Leidangskipene måtte være av en viss størrelse, det var tjuesesser og opp til tredvesesser. Det er båter som har tatt opp til 80 mann. Disse båtene er for lenge gått tapt men det skulle være mulig å finne nausttufter som har huset båtene. Arkeologer har lett etter slike og funnet tufter særlig i indre del av Beitstadvfjorden som er opp til 40 meter lange, og som kunne passe med leidangsbåter. Naustene er bygget med veggvoller av jord og stein med åpning mot sjøsiden.

Det er i de senere årene utført arkeologiske utgravninger og foretatt dateringer av flere av disse båtnaustene (Johansen 2007, Grønnesby & Ellingsen 2012). Det har vist seg at de er langt eldre enn antatt. De er fra romertid og folkevandringstid og har dermed ingen ting med den leidangsordningen Håkon den gode skal ha etablert på slutten av 900-tallet å gjøre. Derimot kan dateringene passe bra med den storstilte jernframstillingen som skjer i eldre jernalder og det høvdingesamfunnet vi ser konturene av. Disse skipene kunne ha egnet seg både til transport av jern og til transport av en hær som var på krigstokt. Ei nausttuft på Grønnesby på Inderøy er omtrent 40 m lang og hele 16 m brei. Bredden på naustet kan indikere at det skulle huse to båter.

Både det å bygge og vedlikeholde slike skip krevde en stor innsats der både ekspertise og arbeidskraft var nødvendig. Mange måtte stille opp på sjøsetting og landsetting. Her måtte man samarbeide og noen måtte organisere det. Så lenge naustene stod tomme, kunne man også bruke dem som samlingssteder der ulike aktiviteter kunne holdes. Det kunne både være fester men også administrative møter, og hvorfor ikke steder der man kunne holde ting for å avgjøre stridsspørsmål eller mønstre hæren, slik vi hører om i Gulatingsloven i middelalderen?

Det må ha eksistert en eller annen form for geografisk og eller administrativ inndeling av landskapet som soknet til båtnaustene. Det er gjort forsøk på å se naust i sammenheng med skipreider i middelalderen (Dybdahl 1997). Innerst i Beitstadvfjorden blir dette litt problematisk ettersom naustene her ligger ganske tett. På Grønnesby, Langås, Toldnes, Lænn og Lø er det registrert store nausttufter fra eldre jernalder. Området rundt disse gårdene hadde for få gårder der mannskap

til båtene kunne rekrutteres fra, så her må et større område enn de nærmeste gårdene ha soknet til naustene. Man må tenke seg at bemanning måtte rekrutteres fra indre deler av Inderøy, Sparbu, Ogdal og Snåsa.

Naust fra eldre jernalder er enda en indikasjon på en organisering av samfunnet der man har gått sammen om oppgaver flere måtte samarbeide om. Selve naustene var store bygninger som i den tiden de stod tomme, kunne brukes til ulike sammenkomster. Det kunne være fester men kanskje også tingmøter.

Tinghauger og dommerringer?

Det er kulturminner som omtales som «tinghauger», «tingkretser» og «dommerringer». Dette er menneskeskapte objekt der tradisjonen vil ha det til at det har foregått rettssaker. Da gravfeltet på Egge ved Steinkjer ble undersøkt av Wilhelm Koren Christie i 1847, omtaler han de store runde steinlegningene som «thingkredse hver for sin særskilte Districtsafdeling». Men han er slett ikke den første som tolker slike kulturminner i den retning. Gerhard Schøning omtaler steinsettinger på Hegge, nabogården til Egge, som «domplads» i 1774 (Schøning 1979). Begge disse kulturminnene er gravminner fra henholdsvis romertid og vikingtid (Figur 2 og 3). Sistnevnte grav på Hegge ligger rett ved og til dels under hotellet som bærer det malmlulle navnet «Tingvoll». Disse navnene har antagelig ingen ting med noen form for rettsutøvelse å gjøre. Det er misforståelser oppstått i en tid da man hadde behov for å forstå natur og kultur. Antagelig står vi overfor opplysningstidens streven etter forklaringer.

Figur 2. Steinsetting, gravminne fra romertid på Egge, 20 meter i diameter. Fotomosaikk ved F. Gaustad, Vitenskapsmuseet.

Figure 2. Stone layer covering a grave from Roman Iron age at Egge, 20 meter in diameter. Photo mosaic by F. Gaustad, NTNU University Museum. CC-BY 4.0

I samme kategori kommer Tingstad som forekommer som stedsnavn blant annet i Fosnes i Nord-Trøndelag. Oluf Rygh har sett nærmere på dette stedsnavnet. Han hadde gjennom sine stedsnavnstudier påvist at appellativet *tingsted* ble brukt om

Figur 3. Båtformet steisetting på Tingvoll hotell ved Steinkjer. Foto: L. F. Stenvik, NTNU Vitenskapsmuseet. Figure 3. Boat-shaped stone setting at Tingvoll Hotel, Steinkjer. Photo: L. F. Stenvik, NTNU University Museum. CC-BY 4.0

steinsetninger uten at det var noen sammenheng med jurisdiksjon. Han var kjent med at det på denne gården fantes en steinsetting men gården er første gang nevnt i skriftlige kilder i 1595. Han kunne derfor konkludere med at gården hadde fått navnet sitt ut fra at det lå en steinsetning der, en grav fra jernalderen, som ikke hadde noe med tingsted å gjøre (Rygh 1903: 339).

Stedsnavn som *Tingvoll* derimot kan indikere rettsutøvelse langt bakover i tid. På Island er *Thingvellir* et godt eksempel på sammenheng mellom navn og funksjon på 900-tallet. Tilsvarende navn fra samme tid kjennes også på Isle of Man; *Tynewall*. *Tingvoll* fins som stedsnavn flere steder i Norge, mest nærliggende er *Tingvoll* på Nordmøre som vi må anta har navnet sitt fra et ting som ble holdt her.

Fylkesting på fylkeshauger?

I sentrum for de inntrøndske fylkene har man pekt på at det har ligget store gravhauger som har tjent som senter for rituelle handlinger (Olsen 1926, Marstrander 1956). En slik haug finnes på Alstadhaug i Skogn (Figur 4). Den er omtrent 7 m høy og 56 m i diameter og er på denne måten synlig i stor omkrets. Det er den nest største gravhaugen i Trøndelag, bare overgått av Herlaugshaugen på Leka. Tilsvarende hauger kan ha ligget på Sakshaug i Inderøy og på Haug i Verdal. Disse to haugene finnes ikke i dag, men de kan ha blitt fjernet av elveerosjon eller ras siden. Fylkeskirka fra middelalderen på Haug har blitt tatt av elveerosjon og den samme skjebnen kan den store gravhaugen ha lidd.

På begynnelsen av 1800-tallet ble det gravd i den store gravhaugen på Alstadhaug og i en beretning om dette opplyses det at det ble påtruffet en begravelse i ei steinkiste der det ble funnet diverse saker blant annet en skjoldbule, en beskyttelse av hånden på skjoldet (Petersen 1926). Beskrivelsen av denne skjoldbulen

Figur. 4. Alstadhaug i Skogn, Levanger. Foto: L. F. Stenvik, NTNU Vitenskapsmuseet. Figure 4. Alstadhaug in Skogn, Levanger. Photo: L. F. Stenvik, NTNU University Museum. CC-BY 4.0

Magnus Olsen har altså i boka *Ættegård og helligdom* i 1926 pekt på de store gravhaugene som så ut til å ligge i sentrum av de inntrøndske fylkene. Disse haugene mente han var åsted for rituelle handlinger som ble utført i forbindelse med samlinger på stedet. Han skriver:

«Fylkets midtpunkt var kongshaugen, den gode konges – Olves og Sors og andres – gravhaug, hvor den offentlige kultus fant sted i forbindelse med *fylkesting*» (Min uthevelse).

Magnus Olsen var kjent med undersøkelsen av grava som var funnet i haugen tidligere. Th. Petersen hadde datert denne graven til mellom 300-600 e.Kr. (Petersen 1926). På bakgrunn av det framsetter altså Magnus Olsen ideen om at Alstadhaugen i Skogn var et tingsted i eldre jernalder. Dette synet deler Gustav Indrebø som forutsetter at den trøndske rettsordningen er oppstått en gang i tiden mellom 300-600 e.Kr. (Indrebø 1937: 20). Jeg har i andre sammenhenger sluttet meg til en slik tanke der organisering av jernproduksjon i Trøndelag kan ha vært en drivkraft (se nedenfor).

Det er ikke bare i Trøndelag man har knyttet store gravhauger til ting. «Tinghauger» er kjent fra flere kanter av landet og i Skandinavia og dessuten på Shetland og Orknøyene (Omland 2007). Noen eksempler på det er Tinghaugen på Hauge i Gloppen i Sogn og Fjordane og Tinghaug i Klepp på Jæren. Den eldste skriftlig kilde som nevner en tinghaug, er fra Foss i Sør-Audnedal i 1492 (DN 5: 957).

Inndelingen av landskapet i henholdsvis åtte, fire og to enheter slik fylkene i Trøndelag var fordelt, kjenner man paralleller til blant annet i Sverige (Bugge

1910, Lundquist 1936). Man har for eksempel lurt på om modellen kan ha blitt importert derfra. I arkeologien har det vært pekt på at en spesiell type draktspenner det er funnet mange av i Trøndelag, har sitt opphav i Mälaronrådet, og at det kan fortelle om utstrakt forbindelse mellom Trøndelag og Uppland i tidlig merovingertid som også kan ha omfattet direkte innvandring (Gjessing 1929, Marstrander 1956). Her kan ideen om organisering av samfunnet ha kommet inn. Slik det er argumentert for ovenfor, blir en slik slutning imidlertid problematisk ettersom fylkesinndelingen ser ut til å være eldre enn når innflytelsen fra Uppland kan spores.

Dette kan altså være en indikasjon på at man har hatt en samfunnsorganisering i Trøndelag i eldre jernalder, som har lignet på den organisering i fylker og som man kjenner fra seinere perioder. Rettspleie må ha vært en av grunnpilarene i denne organiseringen og det er nærliggende å tro at det kunne ha skjedd på eller ved fylkessentrene der det lå monumentale gravhauger. Nettopp i romertid må det oppstått et behov for organisasjon og rettighetsavklaringer i forbindelse med den omfattende jernproduksjonen som foregikk i landsdelen (Stenvik 2010).

Tunanlegg

Tunanlegg er hustufter samlet i en sirkel eller oval form rundt et tun. Husene har vært relativt små med tre vegger bygget av stein og/eller jord med en lettvegg inn mot tunet. Tunanleggene kjennes fra hele det kystnorske området. Utenfor Trøndelag er slike anlegg hovedsakelig datert til eldre jernalder. På 1970-tallet dukket det første tunanlegget opp i Trøndelag. Det ble funnet på Værem i Grong i Namdalen (Farbregd 1980, Strøm 2007). Her ligger i alt 17 hustufter i en oval ring oppe på et platå ovenfor Namsen. Her ligger også noen store gravhauger som manifestasjon på makt. Ingvild Onsøyen Strøm har i sin hovedoppgave i arkeologi ved NTNU foretatt dateringer av noen av tuftene i dette anlegget. Dateringene viser at husene som har stått på tuftene, var i bruk i merovingertid og vikingtid (ca. 600-1000 e.Kr). Det neste anlegget som ble funnet, dukket opp på Skei i Sparbu i forbindelse med et feltkurs for arkeologistudenter (Stenvik 1988). Her ligger 8 tufter i en oval sirkel inne på det største gravfeltet vi kjenner til i Nord-Trøndelag (Figur 5). Det siste anlegget som er funnet er samtidig det minste og det ligger mellom tre monumentale gravhauger på Hegstad i Verdal, nabogården til Stiklestad. Dette består av bare 5 tufter. Ei av tuftene på Skei er datert til sein vikingtid/tidlig middelalder (AD 1000-1160) mens ei tilhørende kokegrop er datert til merovingertid/vikingtid (To dateringer: AD 670-870 og AD 685-890. Stenvik 2001: 47). Ei kokegrop tilhørende anlegget på Hegstad, er tidfestet til AD 605-670 mens et ildsted i ei tuft er datert til AD 990-1025.

Figur. 5. Rekonstruksjonstegning av tunanlegget på Skei i Sparbu.

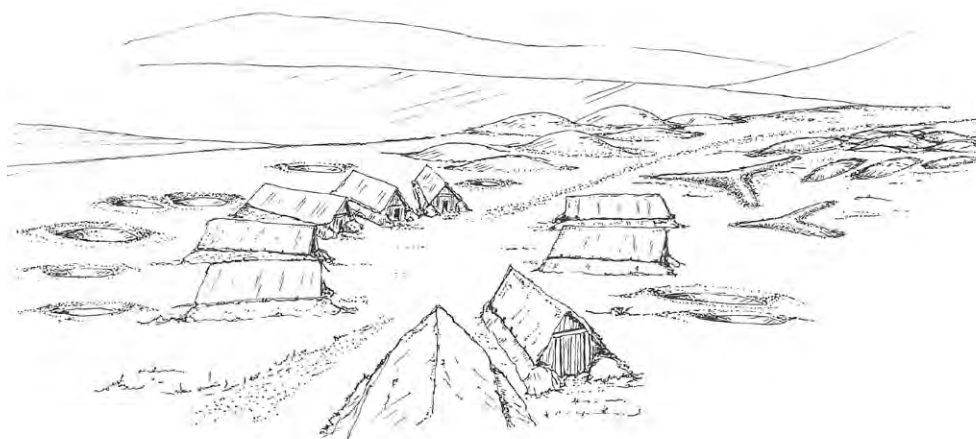
Tegning: L. F. Stenvik, NTNU

Vitenskapsmuseet. Figure 5.

Reconstructional drawing of the house assembly site at Skei in Sparbu.

Drawing: L. F. Stenvik, NTNU

University Museum.

Det er en lang forskningstradisjon bak tunanlegg i Norge. Tunanleggene på Jæren ble først oppfattet som vanlige gårdshus (Møllerop 1971). Dette er en tolkning som også er foreslått av Birgitta Berglund for tunanlegget på Tjøtta i Nordland (Berglund 1995). Andre forskere har foreslått at tunanleggene hovedsakelig har en militær funksjon (Johansen og Søbstad 1978).

Også religiøse og administrative formål er foreslått (Storli 2001, Grimm og Stylegar 2004) eller med multifunksjonelle formål (Stenvik 2001). Inger Storli har hevdet at disse anleggene ikke ligger ved kjente maktsentra, mens andre forskere har hevdet det motsatte.

I vår sammenheng er det imidlertid interessant at tunanlegg er sett på som tingsteder. Asle Bruen Olsen har undersøkt et tunanlegg på Sausjord i Voss som han mener må ha vært et tingsted for en større krets i indre Hardanger. Anlegg av denne typen, antar han har vært forbilde for etableringen av ting på Island der tingfarene hadde egne buer i likhet med husene på tunanleggene på Vestlandet (Olsen 2013) Her har man sett for seg at menn av samme rang kunne møtes og avholde ting på nøytral grunn.

Disse anleggene har stått sentralt i forskningen innenfor *The Assembly Project*. Frode Iversen har forsøkt å vise at antall tufter på de enkelte anleggene samsvarer med antall tingkretser slik vi kjenner dem fra middelalderen (Iversen 2015). Ingrid Ystgaard har i sin doktorgrad sluttet seg til en slik forklaring (Ystgaard 2014). Hun har pekt på sambandet mellom tunanleggenes rolle som tingsted og militærforlegning. Militære operasjoner måtte kanskje sanksjoneres på tinget slik vi møter det i Gulatingsloven i middelalderen. Det var på tinget de frie menns forpliktelse til å bære våpen ble kontrollert:

Alltid når det skal vera våpenting, skal årmann eller lendmann segja til um hausten og halda tinget um våren. Alle frie og fullmyndige menn skal søkja det tinget, elles skal dei bøta 3 øyrar i vite kvar av dei. No skal menn syna våpni sine, som mælt er i lovene. Ein mann skal ha ei breiøks eller sverd, og spjot og skjold som det i verste fall skal liggja tri jarnstenger tvert yver, med handtak som er fastklinka med jarnsaum. No er det 3 øyrar i bot for kvart folkevåpen (Robberstad 1969, kap15, §309).

Det er kanskje slik at vi står overfor anlegg som har vært multifunksjonelle. De kunne være samlingsplasser for en mobiliseringshær den ene gangen, tingsted en annen gang og et religiøst samlingssted en tredje gang. Fellesnevneren for de trøndske anleggene, er at de ligger midt i store gravfelt og her kan man tenke seg at det har foregått rituelle handlinger i forbindelse med begravelser. Ellers ser det ut til at hustuftene på Hegstad og Skei er svært like. De er 6,5 m brede og ca. 13 m lange. Bare en tuft på Skei er arkeologisk undersøkt og man kunne konstatere at veggene er laget av torv med en indre veggstøtte av tre og takbærende stolper. Det har vært ildsted langs midtaksen i huset og det har vært en lettvegg på kortsiden inn mot tunet. Rundt husene på Skei ble det registrert flere store kokegroper opp til 1,7 m dyp og 3-4 m bred. Dette er kokegroper ment for en større gruppe mennesker. De overgår langt det som ville være behovet for en familie. Det var ingen ting som tydet på at det hadde vært husdyr inne i huset. Kokegropene må ha blitt brukt gjentatte ganger ettersom det hadde blitt dannet et tykt lag med kokstein spredd ut over et stort område. Mange mennesker må ha vært samlet over tid og antagelig gjentatte ganger (Stenvik 2001).

Tunanlegget på Skei ser ut til å ha bestått av 8 tufter rundt et tun. Vegene som møtes i et kryss på dette stedet, har trolig ødelagt en av tuftene. I middelalderen har det vært 8 skipreider i det gamle Sparbyggjafylket og et tilsvarende antall tingkretser kan rekonstrueres. Dette passer også i Verdal der det var fem skipreider som harmonerer godt med antall tufter på Hegstad (se også Iversen, dette bindet).

Tunanlegg er et fenomen med stor utbredelse i Norge. Vi kjenner til 36 slike anlegg fra Lista i sør til Bjarkøy i nord og de må reflektere en felles overgripende ideologi. Her er det naturlig å finne forklaring i en fellesgermansk samfunnsorganisasjon basert på rettspleie. Rettspleie vil være en stabiliserende faktor i et samfunn der det kan ligge kimer til ufred eller der behovet for samspill og samarbeid krever det. De midtnorske anleggene etableres ved overgangen mellom eldre og yngre jernalder. Det kan være et symptom på at det nettopp på denne tiden tvinger seg fram etablering av felles stabiliserende institusjoner i denne delen av landet. Det er på denne tiden det skjer omfattende endringer i bosetningsmønster, gravskikk og teknologi. Norge var rammet av en naturkatastrofe på 500-tallet med en påfølgende demografisk krise som kan ha destabilisert hele samfunnet.

Samtidig kan det være slik at tunanleggene har erstattet noe som fantes tidligere. Det er fristende å tro at det skjer en strukturering av rettspleien med representasjonsting som har erstattet allmøter der folk hadde møtt fram til rituelle handlinger på høvdingseter med monumentale hauger eller i bygdeborger. Det ser ut til at tunanleggene forsvinner i løpet av vikingtiden. Hvorfor det skjer, vet vi ikke noe om verken fra skriftlige eller arkeologiske kilder. Kongemakten har imidlertid grepet inn både som lovgiver og som dømmende institusjon. Olav Haraldssons innføring av kristenretten i Gulatingsloven og Frostatingsloven på 1020-tallet er eksempel på det. Det kan også tenkes at kongemakten har kunnet gripe inn i selve tingordningen. De norske kongene fra Håkon den gode, Olav Tryggvasson og Olav Haraldsson var alle kristne og hadde som målsetning å gå bort fra den norrøne tro. Blot, hedenske ritualer og ting har åpenbart eksistert side om side blant annet på hedenske graver og gravfelt. Det må ha vært et poeng for misjonskongene å skille rettspleie og hedensk tro. Det kan ha ført til omlegging av tingordningen som blant annet har ført til at tunanleggene mistet sin funksjon. Det er mange forhold i det arkeologiske materialet som skiller Trøndelag fra resten av landet. For det første har det vært en ekspansiv vekst i bosetningen i førromersk jernalder dømt ut i fra et stort materiale som har framkommet under flateavdekkingsprosjekt de siste 20 årene. I resten av landet er denne veksten synbar i senere perioder, særlig i romertid. For det andre har det vært en industriell produksjon av jern basert på regional teknologi fra førromersk jernalder med en topp i produksjonen midt i romertid. Det er tidligere og mer omfattende enn i andre deler av landet. Øst-Norge får sin jernproduksjonstopp i yngre jernalder og middelalder mens Kyst-Norge og Nord-Norge aldri får noen jernproduksjon av betydning. For det tredje opptrer det bygninger med konstruksjonstrekk som kan oppfattes som haller i førromersk jernalder. Det er tidligere enn det som er vanlig i Sør-Norge og Skandinavia førøvrig.

Det er et hierarkisk samfunn som skinner igjennom på et tidlig stadium der noen har kunnet ha utøvd lederskap på grunnlag av makt, og tillit basert på regler og normer. For lederskapet, høvdingene, var lov og orden grunnleggende og rettsutøvelse kunne grovt sett utøves på to måter; enten på et allmannating der alle (menn av en bestemt klasse) møter på tinget eller ved et representasjonsting der man velger utsendinger til tinget. Det er altså ført gode argument for at tunanlegg har vært representasjonsting, men de har ikke hatt noen funksjon i Trøndelag i eldre jernalder. De kommer først i yngre jernalder. Det kan tyde på at rettsutøvelse i Trøndelag kan ha foregått på en annen måte i eldre jernalder.

Det er fristende å tro at høvdingesamfunnet i Trøndelag i eldre jernalder var inngrodd og konserverende på en annen måte enn i andre deler av landet. De kan ha sørget for en rettspleie som var uavhengig av rettsinstanser som brukte tunanlegg i sin praksis. Det er nærliggende å peke på fylkeshaugene som sentrale tingsteder innenfor domenet til høvdingene, tanker forskere som Magnus Olsen

og Theodor Petersen lanserte allerede på 1920-tallet. Det indikerer altså at det kan ha vært allmannating på steder som senere framstår som «fylkeshauger». Ingen av de kjente tunanleggene, ligger i nærheten av disse haugene.

Hvis dette stemmer, har rettspleien fulgt andre linjer enn det som har vært vanlig i resten av landet der representasjonsting har blitt etablert før det skjedde i Trøndelag.

Disse forholdene kan brukes som indikasjoner på organisatoriske og overgripende strukturer på et svært tidlig stadium i Trøndelag. Det kan ha vært strukturer som avviker fra det som har vært tilfelle andre steder av landet. Da kan det ha skjedd en tilpasning som skyldes overregionale forhold. Det er i denne arkaiske samfunnsstrukturen vi skal lete etter prosesser som fører fram til et lovsamarbeid som skulle sikre rettigheter, fred og samhold i omforente lovbestemmelser. Her kan røttene til Frostatingsloven ligge.

Framvekst av territorier

Denne gjennomgangen av arkeologisk materiale fra jernalderen har antydnet at det må ha eksistert ulike former for samfunnsorganisasjon i perioden. Det har vært nødvendig både for forsvar, rettspleie, jernproduksjon og handel. Organiseringa kan ha tatt ulike former alt etter hva slags behov som eksisterte. I løpet av jernalderen ser det ut til å ha ført til en organisering i større enheter: fylker. Det resulterte i 8 fylker, fire inntrøndiske og fire uttrøndiske. Disse har i sin tur vært inndelt i mindre enheter. Det er altså en todeling og firedeling av landskapet og en arkeologisk utfordring kan være å spore en slik deling i det arkeologiske materialet. Det kunne man for eksempel ha gjort ved å se om det finnes skillelinjer i gravmaterialet fra jernalderen. Det er et større prosjekt vi ikke skal gi oss ut på her, men et par arkeologiske observasjoner kan kanskje underbygge hypoteser om en svært gammel deling av Trøndelag.

Gravminner kan ha flere funksjoner enn markering av en grav. I noen tilfeller tilskrives de betydning som grensemarkører. Store gravrøyser har signalisert at dette er grensa for vårt territorium. Langs kysten ligger monumentale røyser fra bronsealderen som antyder at territoriell hevdelse kan gå langt tilbake i tid. Gitt at slike bronsealder røyser har en slik funksjon, så er det interessant å merke seg at man på Toldnes, på grensa mellom Inderøy (Øynafylket) og Steinkjer (Sparbyggjafylket), kanskje har landets største konsentrasjon av monumentale graver fra hele bronsealderen. Det er et tilsvarende forhold på grensa mellom Levanger (Skeynafylket) og Verdal (Verdølafylket) på Borgsøya. Her ligger det også en imponerende samling gravrøyser på grensa mellom fylkene.

I de sammenhenger det var nødvendig å snakke eller forhandle med naboen, kunne man selvfølgelig oppsøke naboen hjemme, men da var man kanskje på bortebane og det kunne gi verten noen fordeler. Å møtes på nøytral grunn måtte være å foretrekke og det er kanskje i et slikt perspektiv vi skal se oppkomsten av fellesarenaer for ting og kult?

Hovet på Mære ser ut til å ha vært et slikt sted der folk fra ulike fylker og områder kunne møtes til bloting og gudsdyrking. Hovet på Mære lå ikke på Egge som antagelig var det viktigste høvdingsetet i Sparbyggjafylket. Mære ligger nær grensa til Øynafylket og på et sted som kunne bli oppfattet som nøytral grunn. Frosta ligger heller ikke på sentret i Strindafylket. Frosta er derimot det stedet som ligger midt mellom de fire inntrøndske og fire uttrøndske fylkene, og på den måten et geografisk kompromiss. Frosta har også den fordel at det er lett å komme dit sjøvegen som var den viktigste ferdselsåra.

Hva vet vi om tingsted?

Det er en interessant arkeologisk utfordring å finne ut hvor folk bodde under tinget, hvordan de innrettet seg og hva slags aktivitet som foregikk. Det var flere hundre mennesker samlet mens tinget foregikk, og de må ha bodd et sted, laget mat og kanskje også drevet med handel. Denne problemstilling har vi prøvd å nærme oss ved bruk av geofysikk på Frosta (se Stamnes, dette bind). På Thingvellir på Island fins det rester etter boder som utsendingene hadde reist slik at de hadde tak over hodet mens tinget pågikk. Noe tilsvarende kunne man tenke seg på Frosta også.

Det er noe uklart hvor selve tinget har foregått på Frosta. Mange vil nok tenke at det har vært i nærheten av bautaene som er reist til minne om Frostatinget. Det er imidlertid nokså usikkert. Tinget hadde flyttet til Trondheim på slutten av 1500-tallet og minnene om det hadde nok bleknet i årenes løp. Gerhard Schøning i 1774 og L. Klüwer i 1823 har begge foreslått at tingstedet har ligget mellom Øvre og Nedre Rygg. Andre har pekt på at det kan ha vært mer praktisk å ha det ved Logsteinen der det var mulig for en lagmann å stå over allmuen og forkynne lovtekster eller rettsavgjørelser med støtte i en god akustikk (Hagland & Sandnes 1994).

Litteratur

- Berglund, B.** 1995. Tjøttariket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelse på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.Kr. – UNIT Vitenskapsmuseet.
- Berre, I.** 1990. Frå stein til stål i reidskap og våpen. Om jarnvinna i Skeynafylket. – Semesteroppgave. Lokalhistorie 1990 NTNU.
- Bugge, A.** 1910. Norges Historie Bd I, 2. – Kristiania.
- Christie, W. F.** 1847. Indberetning 1847. Oldtidsminderne paa Egge. – NTNU Vitenskapsmuseets topografiske arkiv (dokument 3451).
- Dybdahl, A.** 1979. Stjørdalen gjennom bølgedalen. – Universitetsforlaget.
- Dybdahl, A.** 1997. Fylker og skipreider i Trøndelag. – Historisk Tidsskrift 2/1997: 211-248, Oslo.
- Espelund, A.** 2004. Utbytteberegninger ved jernvinneanlegg. – s. 29-32 in: Gudmundsson, G. (ed.) Proceedings of the 21st Conference of Nordic Archaeologists, 6-9 September 2001, Akureyri, Iceland, Current Issues in Nordic Archaeology, Reykjavik.
- Farbregd, O.** 1980. Perspektiv på Namdalens jernalder. Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. – Viking. Bind XLIII: 20-80, Oslo.
- Fredriksen, P. D.** 2017. Norgeshistorie.no, «Hallen – rommet for dei rike og mektige». Hentet 14. feb. 2017 fra <http://www.norgeshistorie.no/folkevandringstid/hus-og-hjem/0605-hallen-rommet-for-dei-rike-og-mektige.html>
- Fyllingen, H.** 2003. Society and Violence in the Early Bronze Age: Analysis of Human Skeletons from North-Trøndelag Norway. – Norwegian Archaeological Review 36:1: 27-43.
- Gansum, T.** 2008. Hallene og stavkirkene - kultbygninger i en overgangstid. – Facets of Archaeology. Oslo Arkeologiske Serie 10.
- Gjessing, G.** 1929 Norske ryggknappspenner fra Vendeltid. – DKNVS Skr. 1929 nr 8.
- Grimm, O. & Stylegar, F-A** 2004. Court Sites in Southwest Norway – Reflection of a Roman period Political Organisation? – Norwegian Archaeological Review, vol 37, no 2: 11-133.
- Grønnesby, G.** 1999: Eldre jernalders hus og hall på Hovde i Trøndelag. – Viking 62: 69-80.
- Grønnesby, G. & Ellingsen, E.G.** 2012. Naustene på Lænn og Lø – en manifestasjon av krigerfølgets status. – s. 124-139 i: Grønnesby, G. (red.). Graver i veien. Arkeologiske undersøkelser E6 Steinkjer. Vitark 8. Acta Archaeologica Nidrosiensia. Trondheim.
- Hagland, J.R. & Sandnes, J.** 1994. Frostatingslova. Norrøne Bokverk. – Samlaget, Oslo.

- Henriksen, M. & Bryn, H.** 2016. Førromersk bosetning på Hofstad i Melhus. – Spor 2016 1.
- Herschend, F.** 1993 The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. – TOR, vol. 25: 175-199, Uppsala.
- Indrebø, G.** 1937. Den gamle norske fylkesskipnaden. – Oslo.
- Iversen, F.** 2015. Tinglag og tunanlegg. Øygarden i Rogaland. s. 211-231 i: Pedersen, A. & Sindbæk, S.M. (red.). Et fælles hav – Skagerrak og Kattegat i vikingetiden. Seminar på Nationalmuseet, København, 19. – 20. september 2012. Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab, Nationalmuseet. Tinglag og tunanlegg.
- Iversen, F.** 2015. Hålogaland blir en rettskrets. – Heimen 52 (2): 101-120.
- Johansen, H.M.** 2007. Nausttufter i Midt-Norge. Utbredelse, konstruksjon og datering. Naust og samfunn i jernalderen belyst ved eksempler fra Nord-Trøndelag. – Hovedoppgave i arkeologi, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Johansen, O.S. & Søbstad, T.** 1978. De nordnorske tuanleggene fra jernalderen. – Viking, bd XLI: 9-56. Oslo.
- Klüwer, L.D** 1823. Norske Mindesmærker.
- Larsson, L. & Hårdh, B.** 2006 Kulthuset i Uppåkra. – s. 176-182 i: Andrén, A. & Carelli, P. Odens *öga* – mellanmänsklor och makter i det förkristna Norden. Skrifter nr 6 Stadshistoriska avdelningen, DunkersKulturhus. Helsingborg.
- Lundquist, S.** 1936. Uppsala Høger. – Stockholm.
- Marstrander, S.** 1956. Hovedlinjer i Trøndelags forhistorie. – Viking Bd XX: 1-70. Oslo.
- Mokkelbost, M. & Sauvage, R.** 2013. Høvdinghuset på Hallem. – Spor nr 2. 2013: 4-8.
- Munch, G. S., Johansen, O. S. & Roesdahl, E.** 2003. Borg in Lofoten. A Chieftain's farm in North Norway. Lofotr, Vikingmuseet i Borg, Arkeologisk Skriftserie, vol 1. – Tapir Academic press, Trondheim.
- Myhre, B.** 2002. Norsk Landbrukshistorie bd I. – Samlaget, Oslo
- Møllerop, O.** 1971. De ringformede tunanlegg i Rogaland. – Haug ok heidni. Nr 3. Stavanger.
- Omland, A.** 2007. Stewards and stakeholders of the archaeological record. Folklore, local people and burial mounds in Agder, South Norway. – Oslo.
- Olsen, A. B.** 2013. Undersøkelsen av et eldre jernalders tunanlegg på Sausjord, Voss, Hordaland. Et nytt bidrag til kunnskapen om jernaldersamfunnets sosiale og politiske organisasjon. – Viking. Norsk arkeologisk årbok Bind LXXVI – 2013: 87-112.
- Petersen, Th.** 1926. Skogns forhistorie. s. 17f. i: Vestrum, A. Skogns Historie I.
- Petersen, Th.** 1930. Problemer i det nordenfjeldske Norges bosetningshistorie. – DKNVS Forhandlinger III. 1930.

- Prescott, C.** 2017. Norgeshistorie.no, «Høvdingdømmer vokser fram». Hentet 14. feb. 2017 fra <https://www.norgeshistorie.no/yngre-steinalder/makt-og-politikk/0210-hovdingdommer-vokser-fram.html>.
- Robberstad, K.** 1969. Gulatingslovi, umsett frå gamalnorsk av Knut Robberstad. – Norrøne bokverk 33, Oslo.
- Rundberget, B.** 2002. Teknologi og jernvinne. En teoretisk og metodisk tilnærming til jernvinna som kilde til menneskelig kunnskap og handling. – Hovedfagsoppgave i arkeologi ved NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.
- Rundberget, B.** 2007. Jernvinna i Gråfjellprosjektet. Bind 1. – Varia 63, Oslo.
- Rygh, K.** 1897. Trøndelagen i forhistorisk tid. I: Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900-aars Jubileum 1897. – Trondhjem.
- Rygh, O.** 1903. Norske Gårdnavne XV. Nordre Trondhjems Amt. – Kristiania.
- Rønne, P.** 2012. Arkæologiske undersøgelser forud forbygningen af ny E6 gennem Melhus, Sør-Trøndelag. - I: Haugestøl, M, Selsing, L. Løken, T., Nærøy, A.J. og Prøsch-Danielsen, L. (red). Konstruksjonsspor og byggeskikk. Maskinell flateavdekking - metodikk, tolkning og forvaltning. – AmS Varia 43, Arkeologisk Museum i Stavanger.
- Schøning, G** 1799. Reise gjennem en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestets Kongens Bekostning er giort og beskreven. – Tapir. Trondheim.
- Skre, D.** 2007 Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. – Norske Oldfunn XXII. Aarhus, University Press.
- Stenvik, L.F.** 1988. Flere overraskelser på Skei. – Spor nr 2. 1988: s 49. Trondheim.
- Stenvik, L.F.** 1989. Nytt lys på en gammel historie, Stiklestad sett i et arkeologisk perspektiv. – Verdal Historielags skrifter 16. Årbok 1989: 18-29.
- Stenvik, L.F.** 1997. Iron Production in Mid-Norway, an answer to local demand? – Studien zur Sachsenforschung 10. Oldenburg. 1997: 253-265.
- Stenvik, L.F.** 2001. Skei – et maktsenter fram fra skyggen. – Vitark 2., Acta Archaeologica Nidrosiensia, Vitenskapsmuseet, NTNU, Trondheim.
- Stenvik, L.F.** 2005. Jernalderen. – s. 106-170 i: Bull, I. (red.). Trøndelags Historie. Bd 1. Trondheim.
- Stenvik, L.F.** 2006. Blåsterjern fra Trøndelag. Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen. – Kulturhistorisk Museum i Oslo. Skrifter nr. 4: 255-262, Oslo.
- Stenvik, L. F.** 2010. Iron technology in a regional perspective. A reflection on the technological compatibility. Pp. 177-92 in: Barndon, R., Engevik, A. & Øye, I. (eds.). The Archaeology of Regional Technologies. Case Studies from the Paleolithic to the Age of the Vikings. The Edwin Mellen Press. Lewinston. Quenston .Lampeter.

- Stenvik, L.F.** 2012. Høvdingsetet på Egge sett fra tunellåpningene til ny E6 – s. 140-151 i: Grønnesby, G. (red.). Graver i veien. Arkeologiske undersøkelser E6 Steinkjer. VITARK 8. Acta Archaeologica Nidrosiensia. Tapir, Trondheim.
- Storli, I.** 2001. Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder. – Viking 2001, bind LXIV: 87-111.
- Strøm, I.O.** 2007. Tunanlegg i Midt-Norge – med særlig blick på Væremsanlegget i Namdalen. – Hovedfagsoppgave i arkeologi. NTNU.
- Ystgaard, I.** 2014. Krigens praksis. Organisert voldsbruk og materiell kultur i Midt-Norge ca. 100-900 e.Kr. – PhD avhandling NTNU.